

nómenos d'harmonización vocálica contrapuestos a la metafonía más tradicional, esto ye: non inflexiones del segmentu tónicu por harmonización con vocal desinencial final (*gochu* > *guchu*), sinón de la vocal interior al son del altor de la tónica, sistemática en paradigmas derivativos (*gochu*, pero *guchín*, *guchucu*/*gochón*, *gochacu*). Anque'l fenómenu (cuento qu'interesante na caracterización y esplicación global de la metafonía asturiana y de la diacronía del vocalismu en xeneral) ye reconocible, colos sos matices y con más o menos vitalidá, nun ampliu espectru de fales transicionales occidentales, nun ye oxetu d'un tratamientu específicu nesti trabayu señeru, referiu precisamente al focu xeográficu onde foi descritu primeramente.

Poques gracies que nuna encuestación de so tan ambiciosa ye prácticamente imposible captar de primeres tolos matices contrastivos posibles, cuantimás nun contestu d'interferencia ya influencia creciente del modelu castellanu y la regresión consiguiente del asturianu tradicional. Polo tanto, l'ausencia d'esti tipu de precisiones nun compromete en nada la escelencia del trabayu de Monteavaro, que siempre será susceptible de complementase y arriquecese n'investigaciones sucesives, cada vez más comprometíes, eso sí, pol retrocesu rápidu del rexistru tradicionalista arriendes del tráxicu esbarrumbe de la demografía rural asturiana de los últimos años.

Tamos, en fin y en pos, ente una obra fundamental y exemplar de la dialectoloxía y la investigación llingüística asturiana de los últimos años que rompe y afonda nun camín bien prometedor nel qu'espere-mos que'l propiu autor, y otros que vengan detrás, siga aportándonos el so bon facer. Un bon facer que, otramiente, tien tamién el so dignu reflexu na edición profesional y afayadiza de la editorial Trabe, qu'engrosa con ella'l so catálogu yá bien bultable d'obres d'investigación llingüística y filolóxica.

Xulio VIEJO FERNÁNDEZ
Universidá d'Uviéu

Referencias bibliográficas

- CATALÁN MENÉNDEZ-PIDAL, Diego (1989): *Las lenguas circunvecinas del castellano*. Madrid: Paraninfo, pp. 30-99.
- MENÉNDEZ GARCÍA, Manuel (1963): *El Cuarto de los Valles (Un habla del occidente asturiano)*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos, v. 1, pp. 45-46.
- RODRÍGUEZ CASTELLANO, Lorenzo (1954): *Aspectos del bable occidental*. Oviedo: Instituto de Estudios Asturianos.
- VENY-MESQUIDA, Joan Ramon (2024): *Primera lliçó sobre mètrica catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 168 p.

La *Primera lliçó sobre mètrica catalana* de Joan Ramon Veny-Mesquida s'inserix en el marc de les publicacions de la collecció «Primera lliçó» de la Càtedra Màrius Torres (Universitat de Lleida) i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que pretén oferir una visió sumària de diversos temes de caire literari. Entre les publicacions de la collecció, la de mètrica n'ocupa la cinquena posició, precedida per la més general sobre literatura, de Pere Ballart; la que examina Àngel Guimerà, de Ramon Bacardit; la d'assaig, de Gonçal López-Pampló; i la de teatre, de Ramon X. Rosselló. Així, doncs, aquesta cinquena primera lliçó s'emmarca dins un projecte molt més ampli i ambiciós d'ofrir els fonaments necessaris per al gaudi i la crítica literària, uns textos sintètics però imprescindibles per a una bona introducció a la matèria literària. S'ha d'entendre, doncs, aquest volum com un graó més en la conformació d'una biblioteca general dels estudis literaris, amb aquestes guies introductòries als temes cabdals de la literatura catalana. Precisament, aquest és el fort de la publicació de Veny-Mesquida, la capacitat de, en solament unes 160 pàgines, poder-hi condensar tot l'essencial per a la comprensió de la mètrica catalana.

És interessant assenyalar en quin panorama s'insereix aquest volum. Anteriorment, el volum més actual sobre mètrica catalana que posseïem era la *Nova introducció a la mètrica* de Salvador Oliva (2008), que, al cap i a la fi, es plantejà com una revisió i ampliació de la *Introducció a la mètrica* (1986), obres que conviuen amb el *Manual de mètrica i versificació catalanes* de Josep Bargalló (1991, amb reedició del 2007 i reimpressió del 2024). Aquestes obres poden ser vistes com a continuadores de la primera *Mètrica catalana* d'Oliva (1980), que establí les bases de l'estudi mètric generativista i n'actualitzà el camp, que, malgrat alguns estudis més esparsos (com els d'Argenter, aplegats al volum *De poètica i lingüística* de 1984), encara mantenia amb vigència el *Resum de poètica catalana* d'Alfons Serra-Baldó i Rossend Llatas (1932) com a obra de referència sobre mètrica catalana. L'estudi d'Oliva (1980) va ser, posteriorment, ampliat, actualitzat i replantejat a *La mètrica i el ritme de la prosa* (1992) i als volums més divulgatius ja citats. Així, el llibre de Veny-Mesquida apareix com un nou referent en la descripció de la mètrica catalana. Aquest nou volum satisfà el vessant científic i el divulgatiu, en tant que continua la tasca i els postulats de les obres que el precedeixen, alhora que els eixampla amb nous exemples i reflexions entorn de la mètrica catalana.

El volum es divideix en tres seccions majors («La síl·laba mètrica», «El ritme» i «La rima»), precedides per un preàmbul i una secció liminar, en què s'introdueixen alguns aspectes bàsics i generals de la matèria, i seguits per una extensa i rica bibliografia. Al preàmbul l'autor exposa les limitacions i l'abast del treball, que se centra en la descripció dels elements constitutius del vers català, la síl·laba mètrica, el ritme i la rima, elements que estructuraven la partició del volum. Amb això, exposa clarament que aquesta publicació configura la primera endinsada dins la mètrica, és a dir, als elements constitutius del vers, i, per tant, deixa de banda elements majors com l'estrofisme, els gèneres o les formes fixes. Igualment, el volum se centra en la descripció mètrica i, amb això, es distancia d'obres de caire més teòric, de les quals n'assumeix els principis, però no té com a objectiu la discussió teòrica en matèria mètrica.

La secció preliminar ofereix una introducció a la nomenclatura dels versos, segons el còmput català, occità, francès i portuguès de tenir present tantes síl·labes mètriques com conté el vers fins a la darrera tònica, i el contraposa al còmput castellà i italià, que considera tantes síl·labes com té el vers. Aquesta explicació es lliga amb la naturalesa d'aquests còmputs, que descansa en la tendència dels darrers mots de vers, oxítons per al català, l'occità, el francès i el portuguès, i paroxítons per a la resta. De la mateixa manera, recull, sense aplicació, la proposta de Di Girolamo d'unificar la nomenclatura, segons sistema català, occità, francès i portuguès. Seguidament, s'ofereix una breu, però completa, panoràmica de l'origen dels versos romànics, que recull tres teories que pretenen projectar llum sobre el sorgiment d'aquests versos. En aquesta secció s'exposa la tipologia mètrica del llatí clàssic, basada en la llargada de les síl·labes, i el pas des d'aquesta a un sistema síl·labicoaccentual estès arreu de la Romània, amb un reconeixement a la importància del francès i l'occità en la configuració del vers romànic.

Primera part, la síl·laba mètrica. La primera secció del volum inclou la descripció del comportament de la unitat mínima del vers català: la síl·laba mètrica. En aquesta secció, Veny-Mesquida introdueix el concepte de síl·laba per a centrar-se en el valor d'aquesta unitat en la constitució del vers i hi relaciona explicacions sobre la resíl·labificació. Amb això, l'autor exposa la diferència entre les síl·labes dels mots aïllats, les síl·labes que es poden comptar en un enunciat, després de la resíl·labificació, les síl·labes mètriques i la relació que estableixen amb les posicions del model de vers. Serveix aquesta part com a establiment de les bases conceptuals sobre la síl·laba mètrica, cosa que permet d'obrir pas a la qüestió més sucosa pel que fa al comportament de la síl·laba mètrica, la resolució dels contactes vocàlics, és a dir: «la divergència entre les síl·labes lèxiques i les enunciatives i entre aquestes i les mètriques, produïdes per la diferent solució que es pot donar als contactes vocàlics dins d'una paraula o entre paraules contigües» (p. 27). Amb això, els contactes vocàlics que es presenten es divideixen en dos grups, els d'interior de mot, que són el diftong, l'elisió, la fusió i el hiat, i els d'entre mots adjacents, que són el diftong sintàctic, l'elisió, la fusió i el hiat sintàctic. Molt rellevant és l'afany de l'autor per discernir entre aquells fenòmens que es donen de manera natural, és a dir, que són propis de la parla comuna, davant dels fenòmens que es donen com a llicència mètrica, és a dir, que es produeixen per a satisfer les restriccions mètriques d'un model concret. En aquest sentit, Veny-Mesquida recull la problemàtica i

dificultat de discernir alguns d'aquests casos, que s'accentua, sobretot, a nivell diacrònic. Aquesta diferenciació li permet contraposar els fenòmens anteriorment esmentats amb les llicències mètriques de la sinèresi i la dièresi, en interior de mot, i la sinalefa i la dialefa, entre mots. Així, s'analitzen diversos factors que poden intervenir en la solució dels contactes vocàlics, principalment les solucions diacròniques, en poetes com March o Serafi, o la implantació de la normativa. Es dona compte també de les solucions ortogràfiques, prefabrianes i postfabrianes, per a assenyalar aquests fenòmens, així com d'altres com el tractament gràfic de la erra muda final de mot. El recurs a les llicències mètriques es desglossa per a Veny-Mesquida a través de dos factors: l'evolució natural de la llengua i la pressió de la poètica de prestigi. En paral·lel a la resolució dels contactes vocàlics i les llicències associades, l'autor llista altres fenòmens menys freqüents que afecten el recompte mètric, principalment, la supressió de fonemes (afèresi, síncope i apòcope), l'addició de fonemes (pròtesi, epètesi i paragoge), les falques o rebles i el recurs a la cesura femenina. Aquest capítol es tanca amb una secció dedicada als fenòmens de principi i final de vers que contradiuen les regles de bona formació dels versos: l'hiperencavalcament (trencament d'un mot entre dos versos), la compensació (transvasament de síl·labes entre el final d'un vers i el principi d'un altre), i l'anacrusi (sí·l·laba àtona inicial que no computa).

Segona part, el ritme. El segon bloc de l'obra se centra en l'establiment dels conceptes que afecten la distribució rítmica dels versos i la seva vinculació amb els models mètrics. Així, la primera secció encara la definició i descripció de l'accent i el ritme. En aquest punt, l'autor proposa una diferenciació entre l'accent prosòdic i l'accent mètric, l'ictus. En aquest apartat recull qüestions com la consideració de la tonicitat o atonicitat de certs mots, com els monosíl·labs pertanyents a categories gramaticals, o la fixació de la posició i distribució dels accents en els enunciatos. També incorpora el desplaçament accentual dins d'un determinat mot, solucions que es poden donar en poesia en dobles de mots que poden presentar dues accentuacions diferents o quan es pren la llicència d'establir una accentuació forçada a un mot. Pel que fa a l'enunciat s'exposa la resolució de xocs i valls accentuals, com a condicionants de la distribució rítmica del vers. Amb això, partint d'Oliva (2008) s'estableix un sistema de representació de l'accent de quatre tipus: la sí·l·laba d'accent màxim (T), la sí·l·laba tònica desaccentuada (T⁻), la sí·l·laba àtona reaccentuada (A⁺) i la sí·l·laba àtona (A); amb aquesta representació l'autor reserva els valors de W (*weak*, feble) i S (*strong*, fort) per al model de vers, que ocupa la secció següent. El model de vers, doncs, ofereix «un patró abstracte d'estructures mètriques que subjau rere les realitzacions concretes de cada vers segons els usos conformats i fixats pel sistema de cada llengua» (p. 83). Els models es construeixen a partir del principi d'alternança rítmica, és a dir, de la successió de posicions febles i fortes (WS...). Així, aquests models abstractes es materialitzen en la realització versal a través de regles de correspondència, que Veny-Mesquida assumeix d'Oliva (1980), principalment. Aquestes regles de correspondència són les RC1 (correspondència perfecta entre model i realització: W→A, S→T), RC2 (S→A/_WS), i RC3 (WS→TA). Aquesta exposició permet l'establiment dels principals models de vers catalans, del tetrasíl·lab al dodecasíl·lab i l'alexandrí. Presenta el tetrasíl·lab com la combinació de dos iambs (WSWS) o el seu model amb inversió iàmbrica del primer grup (SWWS); el pentasíl·lab, vers poc usat en català, està integrat per una clàusula ternària i una binària (WWSWS) o a la inversa (WSWWS); l'hexasíl·lab es pot correspondre a tres iambs (WSWSWS) o dos anapests (WWSWWS); l'heptasíl·lab es constitueix amb dos iambs i un anapest, amb diferents possibilitats combinatòries (WSWSWWS, WSWWSWS, WWSWSWS); i l'octosíl·lab, generalment format per quatre iambs (WSWSWSWS), però que admet altres formacions com un iambe i dos anapests (WSWWSWWS), un anapest, un iambe i un anapest (WWSWSWWS) o dos anapests i un iambe (WWSWWSWS). Aquests versos tenen en comú el fet de no requerir una distribució rítmica concreta i, per tant, presentar una major llibertat en la distribució dels accents interns. L'octosíl·lab fa frontera entre aquest tipus de versos i els que requereixen una distribució accentual fixa. Així, l'octosíl·lab pot presentar un model cesurat (compost per dos tetrasíl·labs) i, per tant, exigeix accent a la quarta i a la vuitena sí·l·labes. Així: «Si acceptem que el vers més curt de la nostra llengua susceptible de ser sentit com a tal és el tetrasíl·lab i que la cesura divideix el vers en dos —o més— hemistíquies que tenen el mateix valor mètric d'un vers, aleshores convindrem que l'octosíl·lab és el vers més curt que pot ser cesurat» (p. 87). Veny-Mesquida també recull el cas de

l'enneasíllab i l'hendecasiHlab, versos poc usats en la poesia catalana i que admeten diferents combinacions de clàusules binàries i ternàries. Pel que fa al decasiHlab, l'autor assenyala que el model bàsic consta de cinc clàusules binàries (WSWSWSWSWS), amb les derivacions de dues binàries i dues ternàries (WSWSWWSWS) i dues ternàries i dues binàries (WWSWWSWSWS), al costat dels models cesurats a la quarta (4+6), cinquena (5+5) o sisena (6+4). El dodecasiHlab es forma amb sis iambes (WSWSWSWSWSWS) amb accents obligatoris, ictus, a la sisena síllaba o a la quarta i la vuitena, amb la combinació de quatre clàusules ternàries (WWSWWSWSWSWS) o de tres binàries i dues ternàries (WSWSWSWWSWS) o a la inversa (WWSWWSWSWSWS); amb l'opció cesurada, l'alexandrí, compost per dos hexasiHlabs. És interessant el recurs de Veny-Mesquida a la combinatòria de clàusules ternàries i binàries en la definició del model, fet que, al cap i a la fi, permet donar compte de les diverses distribucions rítmiques d'alguns d'aquests versos sense haver de recórrer a l'explicació de les tensions i l'aplicació de diverses regles de correspondència entre model i realització, exposició que ja trobam en obres com les d'Oliva.

Tercera part, la rima. El darrer bloc del volum analitza i descriu la rima en el vers català. Cal assenyalar que aquest bloc és un punt diferencial respecte de les obres passades, d'entre les quals només han considerat la rima Serra-Baldó i Llatas (1932) i Bargalló (1991). En aquest apartat es defineix el concepte de rima: «el retorn regular en més d'un vers de sons idèntics o similars a partir de les seves darreres vocals accentuades» (p. 95). Amb això, Veny-Mesquida analitza els principals factors a tenir en compte per a l'estudi de la rima: la fonètica, la dialectologia històrica, l'estilística, la poètica del moment o del poeta, i la pràctica dels autors que hagin servit de model. Seguidament, aborda l'origen de la rima en el vers romànic, tot remuntant-la al *tropus* de la litúrgia llatina medieval, una estratègia mnemotècnica per al cant. Definit l'origen, l'autor encara les funcions de la rima. La principal funció de la rima és d'exercir d'ornament sonor, establint correspondències fòniques entre els distints finals de vers, però alhora funciona com a marca demarcativa del final de vers o, eventualment d'hemistiqui. Aquest paper delimitador es lliga amb la seva funció rítmica, perquè la repetició dels sons implica un ritme de repetició successiu després d'un nombre determinat de síl·labes. Al mateix temps, la rima estructura els versos en estrofes i composicions, de manera que delimita l'estructura del poema. La funció semàntica de la rima permet l'associació de sentits a través de crides de mots, és a dir, que permet el lligam de significat entre les paraules rimades, ja sigui acostant-les semànticament (quan pertanyen a un mateix camp) com allunyant-les (si són significats contraris) per crear una tensió expressiva. La següent secció està dedicada a les normes de constitució de la rima, que consisteixen a evitar la rima idèntica, és a dir, la coincidència de dos mots iguals, excepte en els casos en què l'estructura poètica la reclama; evitar la rima categorial, quan dos mots pertanyen a la mateixa categoria gramatical i presenten la rima a través de l'afix flexiu o derivatiu; evitar les rimes apagades per l'ús, rimes molt usades en la tradició poètica; evitar les rimes semàntiques, les de paraules que expressen idees anàlogues, properes o oposades; i evitar la confluència de rima assonant i consonant en una mateixa composició. D'una manera semblant, es dedica part de l'exposició a definir la qualitat de les rimes, que poden ser fàcils, les que s'han d'evitar segons les pautes de construcció, pobres, riques o rares. La rima pot ser classificada des de tres punts de vista diferents segons es basi la classificació en el gènere del vers, la semblança fònica o la combinació de la rima dins l'estrofa. Des del punt de vista del gènere del vers, es diferencia, principalment, entre rima masculina, aquella que pren mots oxítons, o femenina, paroxítons o proparoxítons. Segons la semblança fònica, es pot parlar de rima total, o consonant, i parcial, o assonant. Des d'aquest punt de vista s'aborda l'examen de l'ús de les rimes consonants i assonants en la tradició poètica catalana, amb un incís en les falses rimes, aquells casos de correspondència gràfica, però no fònica. Tanquen el capítol els casos de la rima interna, la manca de rima i la combinació de la rima dins l'estrofa (monorima, creuada, apariada, encadenada, etc.).

En definitiva, tenim a les nostres mans un volum indispensable per a introduir-se a la mètrica. És un compendi que aprofundeix, sintèticament, en els temes essencials per a comprendre el funcionament del vers i ho fa amb una capacitat prou universalitzant que permet llegir l'obra no només com un referent per a la descripció i comprensió del vers català, sinó per a la del vers, sigui en la llengua que sigui. Igual-

ment, els nombrosos exemples i la introducció dels termes que es presenten converteix aquest volum en una obra apta per a un públic llec en qüestions de mètrica o poesia, i alhora amb l'assumpció, actualització i posada de manifest de qüestions discutides en la tradició d'estudi mètric català, s'estableix com una nova aportació per al públic versat.

Pere GARAU

VENY, Joan (2024): *Mirades a la llengua catalana*. Mallorca: Nova Editorial Moll, 374 p.

Vet aquí un nou recull d'articles del professor Joan Veny, la màxima autoritat vivent en dialectologia catalana, en els quals tracta temes de geolingüística, fonètica, lèxic (general i especialitzat), història de la llengua i cultura popular, tots procedents de revistes lingüístiques, miscel·lànies o actes de congressos.

El primer és una presentació del *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, basat en una selecció dels mots aplegats per a l'ALDC que, a criteri de l'autor, tenen un interès especial. Els mapes presenten els mots agrupats en àrees de colors diferents, amb imatges quan cal (p. ex., els ornitònims) i de vegades amb símbols per a marcar respostes singulars o minoritàries. Tots els mapes són acompanyats d'un comentari que ajuda a interpretar-los i reconèixer-hi el valor lingüístic. Un apèndix final mostra alguns d'aquests mapes, si bé sense els colors originals, només amb tonalitats de gris, la qual cosa en dificulta el contrast de les àrees i els fa perdre valor interpretatiu. És, segurament, una exigència de l'editorial per a abaratir el cost del llibre. Veny mostra el profit que el dialectòleg pot treure dels mapes amb explicacions de la informació que ofereixen i els resultats que se'n deriven.

El segon article tracta de les lexies *blasfemar* i *renyar*, del punt de vista etimològic, geolingüístic i semàntic: aborda els sinònims dialectals i les variants formals i de sentit, i ho fa a partir de la rica informació obtinguda per a l'ALDC i —en el cas de *renyar*— de l'*Atlas lingüístic de la Terra Alta*, de Pere Navarro. Proposa *raonar* com a origen del mot *runar* 'renyar' propi d'algunes comarques occidentals, i aporta les propostes etimològiques de *blasfemar* i *flastomar*. D'aquesta segona forma no gosa assegurar-ne l'ètim, apuntant les diverses possibilitats exposades. Modestament, crec que hi hem de veure la continuació de la variant grega, prou documentada, *flastemo/flastimao*, que ha deixat descendència als parlars itàlics meridionals, a Sardenya i en català (*REW, FEW, DES, LGII, NDDC*). [fl-] per [bl-] en grec no deu ser més que el resultat de l'evolució pròpia de l'època hellenística de [b] > [v]: [bl-] > [vl-] > [fl-]. La variant popular amb dissimilació de les labiodentals fricatives [v] - [f] > [v] - [t] (*vlasfemo* → *vlastemo* [→ *flastemo*]) degué conviure des de molt antic amb la forma culta eclesiàstica *blasfemo*, que degué ser alterada en *blastemo*, abundant en grec (*LGII, s. v. βλασφημω*), convivència que s'encomanà al llatí (*blasfemare* - *flastemare* - *blastemare*) i ha passat de manera desigual en romànic (cat. *blasfemar* - *flastomar* - *blastemar* [antic]; cast. *blasfemar*; occ. *blasfemar, blastemar*; sard. *frastimare*; friulès *blestemà*; rom. *blasfema* - *blestema*; it. *blasfemare* - *bestemmiare*; fr. *blasphémer*...). *Flastemare* → *flastomar* s'explica per la labialització de la vocal [ə] seguida de la consonant bilabial [m], ajudada per l'atracció formal analògica dels verbs en *-omar*, bastant més abundants i populars que els acabats en *-emar* (*domar, gomar, empalomar, esllomar, encolomar, plomar*...).

El tercer article és dedicat per Veny al model de llengua proposat per dos gramàtics del Camp de Tarragona, d'èpoques diferents: l'un, de la segona meitat del segle XIX, Antoni de Bofarull, renaixentista prefabrià; i l'altre, contemporani de Fabra, Antoni Rovira i Virgili. Destaca l'aportació que feren tots dos al model de llengua literària diferent de la llengua parlada col·loquial, més restrictiu el primer en l'acceptació de formes col·loquials i més receptiu el segon a la diversitat i el polimorfisme.

Els tres articles següents omplen l'apartat *Llengua i entorn natural*, dedicats especialment a denominacions de plantes (el 4 i el 5) i les denominacions d'elements propis del paisatge i el medi geològic o topogràfic (el 6).

Al número 4 exemplifica la varietat de fitònims documentada a l'ALDC i el seu origen etimològic (de vegades mitjançant manlleus a llengües veïnes), així com la motivació del significat principal i de